Marcin Adamczyk, Magdalena Debita

Zasada nieingerencji w sprawy wewnętrzne innego kraju oraz jej miejsce w polityce zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej

Wprowadzenie do badań

Państwo konstytuując swoją niepodległość staje się niezależnym i suwerennym tworem politycznym oraz prawnym. Posiada ono określone terytorium, a także zyskuje moc samostanowienia ustroju i praw, którymi będzie się rządzić. Wytyczenie granic państwa jest aktem wyznaczenia terytorium panowania władzy i prawa krajowego. Suwerenność jest definiowana jako „samowładność” i „całowładność”, czyli, po pierwsze, prawna niezależność od czynników zewnętrznych, a po drugie, możliwość regulowania wszystkich kwestii w obrębie państwa¹. Państwo jako twór polityczno-prawny zyskuje także możliwość nawiązywania i utrzymywania stosunków dyplomatycznych z innymi państwami. Z punktu widzenia dalszych rozważań te wstępne, wydawałoby się oczywiste, ustalenia są dość istotne, ponieważ zasadniczym tematem artykułu będzie omówienie roli, jaką zasada nieingerencji pełni w polityce zagranicznej Chińskiej Republiki Ludowej. Pomimo iż właśnie ta zasada jest jednym z fundamentów prawa międzynarodowego, nawet podstawowa znajomość historii oraz realiów współczesnego świata pokazuje, że była i nadal jest ona niejednokrotnie łamana zarówno przez mocarstwa, jak i państwa mniejsze. Z dru-

¹ L. Ehrlich, *Prawo narodów*, Kraków 1947, s. 104; I. Gawłowicz, *Międzynarodowe prawo dyplomatyczne – wybrane zagadnienia*, Warszawa 2011, s. 45.

giej zaś strony Pekin od lat kreuje wizerunek własnego kraju jako tego, którego aktywność zagraniczna oparta jest o pełne poszanowanie suwerenności innych państw. Najlepszym dowodem na skuteczność takiej polityki jest sukces, jaki w krótkim okresie czasu państwo to odniosło na kontynencie afrykańskim². Oczywiście samo rozumienie suwerenności, jak i sposób jej postrzegania wśród chińskich decydentów ewoluuje. Niniejszy artykuł będzie więc również próbą zarysowania przebiegu rzeczonoego procesu ewolucyjnej zmiany, jak i związków pomiędzy pojęciem suwerenności państwa (które przecież w dzisiejszych realiach nie jest wcale oczywiste) i zasadą nieingerencji w świetle najważniejszych aktów prawa międzynarodowego. Podjęta zostanie również próba odpowiedzi na pytanie, czy i kiedy ingerencja w politykę innego państwa jest prawnie i faktycznie dopuszczalna. Prowadząc szereg badań nad chińską polityką zagraniczną i bezpieczeństwa nie sposób abstrahować od zasady nieingerencji, która zajmuje w niej poczesne miejsce i w związku z tym przewijała się przez wiele dotychczasowych opracowań. Stanowiło to dla autorów bezpośredni impuls do przeprowadzenia prawdopodobnie pierwszych w polskiej nauce badań, poświęconych tylko i wyłącznie tej tematyce. Wykorzystując syntezę i analizę, zamierzają oni wyczerpująco objaśnić pochodzenie i rolę zasady nieingerencji w polityce zagranicznej ChRL oraz potencjalne kierunki jej dalszej ewolucji. Zdaniem autorów swoiste dualne ujęcie tematu, zarówno z perspektywy prawnej, jak i politologicznej, pozwoli odpowiednio przeanalizować przedmiotowe zagadnienie. Warto się w tym miejscu zastanowić, czy Państwo Środka w długookresowej perspektywie jest w stanie pozostać wierne swojej dotychczasowej polityce, czy też wraz ze wzrostem znaczenia kraju na arenie międzynarodowej i rozszerzaniem się jego globalnych interesów (ekonomicznych i politycznych) dalsza (być może przyspieszona) ewolucja postrzegania zasady nieingerencji jest nieunikniona? Czy już wkrótce będzie ona elementem chińskiej polityki zagranicznej jedynie w sferze deklaratywnej? Autorzy wykorzystali w swo-

² Zob. Ł. Firmanty, *Afryka we współczesnej polityce Chińskiej Republiki Ludowej*, Toruń 2013, passim; C. Alden, *China in Africa: Partner, Competitor Or Hegemon?*, Londyn–Nowy Jork 2007, passim; *China into Africa: Trade, Aid, and Influence*, red. R.I. Rotberg, Waszyngton 2008; J. Stojek, *Wyraz nowej dyplomacji ChRL w państwach Południa na przykładzie Afryki*, <http://www.psz.pl/117-polityka/wyraz-nowej-dyplomacji-chrl-w-panstwach-poludnia-na-przykladzie-afryki> [dostęp: 17.11.2017].

ich badaniach szeroki wachlarz opracowań naukowych w języku polskim i angielskim (w tym również wyniki własnych, wcześniej przeprowadzonych badań, w których, jak wspomniano powyżej, siłą rzeczy przewijać się musiał wątek nieingerencji w sprawy wewnętrzne innych państw) oraz informacje medialne i analizy specjalistów dostępne *on-line*. Interesujące zdaniem autorów rozwinięcie kwestii poruszanych w ramach głównego wątku zostanie umieszczone w przypisach, które odeślą czytelnika do kolejnych pozycji w literaturze.

Suwerenność państwa

Jak już zostało zasygnalizowane na wstępie, każde suwerenne państwo ma prawo do podejmowania działań wedle własnego uznania we wszystkich tych sprawach, co do których ma kompetencje. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 2625 (XXV) z 24.10.1970 r. stanowi, że „każde państwo posiada nieodłączne prawo wyboru swego systemu politycznego, ekonomicznego, społecznego i kulturalnego bez ingerencji innego państwa w jakiegokolwiek formie”³. Ponadto, co oczywiste, suwerenność państwa uznawana jest także za fundament współczesnych stosunków międzynarodowych⁴. Dzięki takiemu jej rozumieniu arenę stosunków międzynarodowych możemy postrzegać jako platformę niezależnych podmiotów, mogących samodzielnie stanowić i kształtować swoje relacje.

W kontekście podjęcia próby naszkicowania w bardzo generalny sposób, jak obecnie wygląda rozwój stosunków międzynarodowych, nie sposób nie wspomnieć o konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów z 23 maja 1969 roku. Konwencja ta systematyzuje podstawowe kwestie związane z prawem zawierania umów międzynarodowych, które znalazły swoje potwierdzenie w praktyce. Regulacje konwencji odnoszą się do traktatów zawieranych między państwami, natomiast kwestie nieregulowane zapisami konwencji znajdują swoje rozwiązanie w normach zwyczajowych prawa międzynarodowego. Najważniejszym wkładem konwencji w rozwój prawa międzynarodowego było pionierskie wprowadzenie do stanowionego

³ A. Szpak, *Niektóre aspekty prawne interwencji humanitarnej*, „Studia Iuridica Torunien-sia”, t. III, red. K. Kamińska, Toruń 2006, s. 204.

⁴ Por. A. Domagała, *Interwencje humanitarne [w:] Organizacje międzynarodowe w działaniu*, red. A. Lisowska, A. Florczak, Wrocław 2014, s. 123.

prawa międzynarodowego kategorii norm bezwzględnie obowiązujących oraz pojęcia podmiotu prawa międzynarodowego⁵. Z dzisiejszego punktu widzenia warto jednak wypunktować te aspekty, których konwencja wiekańska nie reguluje. Są to np. kwestie dotyczące zawierania traktatów pomiędzy innymi podmiotami niż państwa i organizacje międzynarodowe; porozumienia międzynarodowe zawierane w innej formie niż pisemna; kwestie międzynarodowej odpowiedzialności państw i organizacji ponadnarodowych; wpływ konfliktu zbrojnego na umowy międzynarodowe⁶.

Rozwój stosunków międzynarodowych, będący skutkiem postępującej globalizacji i technicyzacji życia – prywatnego i społecznego – prowadzi w linii prostej do coraz większej wzajemnej zależności państw (gospodarczej, politycznej, kulturalnej itd.). Zależności te stają się przedmiotem prawa międzynarodowego. Państwo istniejące w sieci zależności od innych państw (takie, które nie utrzymują żadnych stosunków z innymi państwami i funkcjonują w izolacji nie istnieją⁷) jest więc zobowiązane do stosowania nie tylko przepisów prawa krajowego, które samo stanowi, ale również prawa międzynarodowego. Trybunał Haski stwierdził, że wolność państwa do stanowienia własnego prawa może być podrzędna wobec sygnowanych przez nie umów międzynarodowych⁸.

Istnieją wręcz takie sfery publicznego, których regulacje niegdyś należały do prawa krajowego, obecnie zaś są przedmiotem prawa międzynarodowego. Przykładem takiej sfery są prawa człowieka i obywatela, które są przedmiotem takich aktów prawnych jak Karta Narodów Zjednoczonych, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych i in. Co więcej, jeśli w tym konkretnym przypadku stwierdzone zostaną nadużycia, państwo, które ich dokonuje, nie może powołać się na zakaz interwencji w sprawy wewnętrzne⁹. Takowe stanowisko nie powinno budzić zastrzeżeń, jeżeli weźmiemy pod uwagę, że głównym zadaniem prawa między-

⁵ Por. J. Sozański, *Prawo traktatów: zarys współczesny*, Warszawa–Poznań 2009, s. 29–30.

⁶ Por. ibidem, s. 30.

⁷ Nawet wielokrotnie wymieniana w tym kontekście Korea Północna utrzymuje przecież relacje dyplomatyczne i stosunki gospodarcze z innymi państwami.

⁸ Por. A. Szpak, op.cit., passim.

⁹ Por. ibidem, s. 205.

narodowego jest zachowanie światowego pokoju¹⁰. Niewątpliwie w ciągu ostatnich lat przedstawiciele nauk politycznych sygnalizują – w kontekście rozważań właśnie nad funkcjonowaniem i traktowaniem praw człowieka we współczesnych realiach polityczno-społecznych – wyczerpywanie się klasycznie rozumianego modelu suwerenności państwa lub przynajmniej konieczność jego reinterpretacji¹¹. Prawa człowieka, których ochronę sukcesywnie przejmują regulacje międzynarodowe i które (przynajmniej na poziomie postulatycznym) zyskują status fundamentu aktualnie kształtującego się ładu cywilizacyjnego, faktycznie zaburzają dotychczasowe rozumienie suwerenności państwa. Doktryna pełna jest obecnie sporów dotyczących tej napiętej relacji¹². Warto zaznaczyć, iż niektórzy interpretatorzy tej sytuacji twierdzą, że rosnąca współzależność państw nie pozwala już obecnie mówić o jakimkolwiek w pełni suwerennym państwie. Nie można dzisiaj bowiem mówić o suwerenności w nowoczesnym rozumieniu, jeśli nie jest ona skorelowana z takimi zasadami i wartościami jak utrzymanie światowego pokoju, zapewnienie bezpieczeństwa międzynarodowego czy poszanowanie praw człowieka¹³. Wobec powyższego, co raz częściej pojawiają się głosy, że oto jesteśmy świadkami końca westfalskiego ładu, który na pierwszym miejscu stawiał pełną suwerenność i brak przyzwolenia dla ingerencji w sprawy wewnętrzne¹⁴.

Zasada nieingerencji w politykę innego państwa

Na chwilę obecną z europocentrycznego punktu widzenia zasady nieingerencji w politykę innego państwa nie można rozpatrywać w oderwaniu od problematyki praw człowieka, poszanowania zasad demokracji i państwa prawa. Sformułowanie zasady nieingerencji jest odpowiedzią na historycznie często podejmowane ingerencje w kwestie wewnętrzne państwa,

¹⁰ M.N. Shaw, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 2011, s. 586.

¹¹ Por. R. Raczyński, *Suwerenność – bezpieczeństwo – prawa człowieka*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2015, t. XII, s. 133.

¹² Por. ibidem, s. 134.

¹³ Por. A. Szpak, op.cit., s. 207.

¹⁴ J. Czaja, *Interwencje humanitarne: aspekty prawne i polityczne*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2006–2007, nr 3–4, 147–149; idem, *Świat ONZ – upadek czy nowe szanse?*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2005, nr 1 (2), s. 26–27.

a także nieodłącznym i fundamentalnym elementem składowym międzynarodowego korpusu praw tworzonych po doświadczeniach II wojny światowej i zimnej wojny. Zasada nieingerencji w sprawy wewnętrzne innego państwa jest zasadą skodyfikowaną w art. 7 Karty Narodów Zjednoczonych (z 26 czerwca 1945 roku)¹⁵. Zasada ta jest gwarancją przestrzegania innych zasad zapisanych w Karcie. Jak powszechnie wiadomo, Organizacja Narodów Zjednoczonych stawia sobie za cel działanie na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa międzynarodowego i pokoju. W ramach tych działań organizuje współpracę międzynarodową i wspiera rozwój stosunków między państwami. Obok zasady nieingerencji, fundamentem jej działań jest uznanie suwerennej równości państw. Za priorytetowe uznaje pokojowe rozstrzyganie sporów oraz przestrzeganie przez państwa ratyfikowanych zobowiązań międzynarodowych¹⁶. Jednocześnie sposób postrzegania zasady nieingerencji wobec innych członków społeczności międzynarodowej *sensu stricto* ewoluował od *ius cogens* do wyłączenia jej obowiązywania w przypadku masowych lub poważnych naruszeń praw człowieka i konieczności podjęcia międzynarodowej interwencji humanitarnej – jak powiedział miał Kofi Annan podczas uroczystości wręczenia pokojowej Nagrody Nobla: „nie można dłużej posługiwać się suwerennością państw jako tarczą kryjącą rażące naruszenia praw człowieka”¹⁷.

Jedną z najważniejszych cezur w postrzeganiu roli i wartości praw człowieka jest zakończenie zimnej wojny – do tego czasu były one głównie traktowane jako przedmiot ochrony prawa krajowego i kwestia należąca do wewnętrznych kompetencji państwa¹⁸. Zasadniczy przełom w atmosferze panującej w stosunkach międzynarodowych niewątpliwie nastąpił na początku lat 90., wraz z końcem komunizmu w Europie Środkowej i Wschodniej. Upadek „żelaznej kurtyny” to jak się powszechnie wydawało, definitywny triumf liberalnej perspektywy stosunków międzynarodowych – właśnie wtedy Francis Fukuyama wygłosił swoją słynną (i jak się

¹⁵ Por. J. Ciechanowicz-McLean, *Prawo i polityka ochrony środowiska*, Warszawa 2015, s. 65.

¹⁶ Por. K. Rudzki, *Organizacja Narodów Zjednoczonych*: <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/teksty-zrodlowe/przemowienia/870> [dostęp: 17.11.2017].

¹⁷ Cyt. za: A.D. Rotfeld, *Nowy akt polityczny dla Narodów Zjednoczonych na XXI wiek: w poszukiwaniu nowych odpowiedzi*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2005, nr 1 (2), s. 14.

¹⁸ Por. A. Domała, *op.cit.*, s. 124.

okazało po wielu latach, dość kontrowersyjną) tezę o „końcu historii”¹⁹. W efekcie rzeczonych przemian na świecie, kwestia prawa człowieka oraz ich przestrzegania stały się przedmiotem troski i zainteresowania praktycznie całej społeczności międzynarodowej *sensu largo*, a ich ochrona stała się przedmiotem przede wszystkim prawa międzynarodowego²⁰.

Warto pamiętać, iż siłowa ingerencja jednego państwa w wewnętrzną politykę innego państwa, na jego własnym terytorium, podejmowana bez przyzwolenia władzy i mająca na celu radykalną zmianę (np. władzy) lub utrzymanie danego stanu rzeczy w państwie funkcjonującym pod zewnętrznym przymusem musi być uznana za pogwałcenie suwerenności zaatakowanego państwa. Zasada nieinterwencji (termin używany zamiennie z „nieingerencji”) jest niewątpliwie prawną gwarancją ochrony suwerenności państwa. W świetle prawa międzynarodowego inaczej jednak jest rozpatrywana interwencja podjęta na prośbę państwa, a także jak już zostało wspomniane, interwencja humanitarna. Te przykłady znajdują swoje uzasadnienie w prawie międzynarodowym i nie są rozpatrywane w kategorii pogwałcenia zasady nieinterwencji²¹. Pod terminem interwencja humanitarna rozumiane jest użycie siły przez państwo lub grupę państw (np. organizacje międzynarodową) w obrębie granic innego kraju. Celem tak rozumianej interwencji jest zapobieżenie lub zatrzymanie stwierdzonych naruszeń praw obywateli państwa, w którym podejmowana jest interwencja. Działania tego typu podejmowane są bez zgody państwa, wobec którego są skierowane²². Jednak podjęcie interwencji humanitarnej nie może być rozpatrywane jako nieprzestrzeganie zasady nieingerencji, ponieważ zakaz ingerencji nie obejmuje przypadku interwencji humanitarnej (podejmowanej z pobudek humanitarnych i w celu obrony praw człowieka)²³. Interwencja humanitarna zatem nie jest pogwałceniem suwerenności państwa, lecz narzędziem służącym realizacji celu ONZ

¹⁹ Zob. szerzej: F. Fukuyama, *Koniec historii*, Poznań 1996, *passim*.

²⁰ Por. A. Domagała, *op.cit.*, s. 124.

²¹ Por. R. Kwiecień, *Interwencja zbrojna a naruszenie suwerenności państwa w prawie międzynarodowym*, „Sprawy Międzynarodowe” 2004, nr 1, s. 80.

²² Por. A. Domagała, *op.cit.*, s. 123; Podobne definicje możemy znaleźć w: M. Marszałek, *Działania Unii Europejskiej w systemie reagowania kryzysowego*, [w:] *System reagowania kryzysowego Unii Europejskiej. Struktura, charakter, obszary*, red. J. Gryz, Toruń 2009, s. 236.

²³ Por. A. Szpak, *op.cit.* s. 206.

w postaci propagowania szacunku dla praw człowieka i jego wolności oraz wspierania procesu budowy przyjaznych relacji między państwami świata. Niewątpliwie jego realizacja pomóc ma w utrzymaniu światowego bezpieczeństwa i pokoju²⁴. Warto w tym kontekście przytoczyć słowa byłego polskiego ministra spraw zagranicznych Adama Daniela Rotfelda, który interwencje humanitarne postrzega jako „(...) kategorię działań pozaprawnych (*non-legal*), tj. takich, które jakkolwiek są uzasadnione moralnie i nie są bezprawne, to jednak nie zostały jeszcze uregulowane prawnie”²⁵.

Doświadczenia historyczne, a zasada nieingerencji w polityce zagranicznej ChRL

Wraz z zawartym w 1842 roku brytyjsko-chińskim traktacie w Nankinie, w Państwie Środka umownie rozpoczął się tzw. „wiek upokorzenia”. W latach 1842–1949 na podstawie przeszło tysiąca narzuconych przez kraje europejskie tzw. „nierównych traktatów” w miastach Cesarstwa powstały całe dzielnice, rządzone w oparciu o europejskie prawo i system jurysdykcyjny; z przywilejem posiadania odrębnej waluty, polityki celnej czy zagranicznych kontyngentów wojskowych na swoim terytorium²⁶. Jakkolwiek jeszcze w 1949 roku rząd nowopowstałej Chińskiej Republiki Ludowej jednostronnie zerwał wszystkie tego rodzaju umowy²⁷, to jednocześnie jak wskazuje wielu badaczy, doświadczenie związane z ingerencją wielkich mocarstw w sprawy wewnętrzne Chin wciąż tkwi w świadomości decydentów z Pekinu czy nawet całego chińskiego społeczeństwa²⁸. Wydaje się

²⁴ Por. ibidem, s. 207; zob. szerzej na temat ewolucji misji pokojowych ONZ: A. Cianciara, *Operacje pokojowe*, [w:] *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, red. A. Florczak, A. Lisowska, Wrocław 2014, s. 13–35.

²⁵ A.D. Rotfeld, op.cit., s. 14.

²⁶ T. Wiślak, *Prawo międzynarodowe z perspektywy Chin*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2013, nr 3, s. 8; M. Stempień, *Recepcja instytucji zachodnich jako realizacja drogi przodków – analiza Edyktu o imitowaniu konstytucjonalizmu z 1906 r.*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2014, nr 6, s. 20–21; zob. szerzej: J.K. Fairbank, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Warszawa–Gdańsk 2004, s. 170–215; M. Pietrasiak, W. Dacyszen, *Regionalny aspekt historii stosunków rosyjsko-chińskich*, Łódź 2012, passim.

²⁷ T. Wiślak, op.cit., s. 9.

²⁸ T. Okraska, *Konflikt ukraiński w kontekście relacji między Federacją Rosyjską a Chińską Republiką Ludową* [w:] *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, prawne, gospodarcze oraz społeczne*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Sto-

przy tym, iż ta swoista trauma odcisnęła swoje piętno nie tylko na kształcie umów zawieranych przez suwerenną ChRL, lecz szerzej wpłynęła na postępowanie tego kraju na arenie międzynarodowej, by wreszcie stać się jednym z psychospołecznych instrumentów jego polityki zagranicznej²⁹.

Jednym z pierwszych przypadków, gdy zasada nieingerencji została wyartykułowana *explicite* w polityce zagranicznej komunistycznych Chin, był podpisany w 1954 rok przez premierów Zhou Enlaia i Jawaharlala Nehru, chińsko-indyjski traktat o przyjaźni³⁰. Zawarte w nim „Pięć Zasad Pokojowego Współistnienia” (ind. Pancha Shila; chiń. 和平共处五项原则)³¹ to nie tylko zapewnienie o wzajemnej nieingerencji w sprawy wewnętrzne, ale również poszanowanie zasady suwerenności i integralności terytorialnej, wyrzeczenie się przemocy i wynikające zeń pokojowe współistnienie, a także oparcie wzajemnych relacji na szeroko już dziś rozpowszechnionej w dyskursie międzynarodowym formule „win-win”³², w ramach której wszystkie państwa zaangażowane zyskują na współpracy gospodarczej³³. W intencji sygnatariuszy „pięć zasad” miało stać się w prawie międzynarodowym normami powszechnie obowiązującymi³⁴.

larczyk, Katowice 2015, s. 426; R. Kagan, *Powrót historii i koniec marzeń*, Poznań 2009, s. 33; S.W. Mosher, *Hegemon: Droga Chin do dominacji*, Warszawa 2007, s. 26–28.

²⁹ Zob. odnośnie psychospołecznych instrumentów polityki zagranicznej ChRL: M. Adamczyk, K. Baraniuk, *Wywiad jako instrument chińskiej polityki zagranicznej – przyczynek do badań*, „Studia Orientalne” 2017, nr 1 (11) [w druku].

³⁰ M. Adamczyk, *Wyznaczniki ewolucji chińskiej polityki zagranicznej zawarte w „Białej Księdze Obrony” (2014)*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nauki Społeczne” 2017, nr 18, s. 89.

³¹ A. Kuszewska, *Stanowisko Chin wobec indyjsko-pakistańskiego konfliktu o Kaszmir w latach 1949–2011*, [w:] *China goes global. Rosnące znaczenie Chin na arenie międzynarodowej*, red. M. Pietrasiak, T. Kamiński, Łódź 2012, s. 170; T. Okraska, *Spór graniczny między Chińską Republiką Ludową a Republiką Indii*, „Pisma Humanistyczne” 2013, nr 9, s. 40; T. Widłak, op.cit., s. 11; *China's Initiation of the Five Principles of Peaceful Co-Existence*: http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18053.shtml [dostęp: 11.12.2017].

³² Stosowne enuncjacje pojawiły się m.in. w chińskiej „Białej Księdze Obrony” 2014: M. Adamczyk, *Wyznaczniki ewolucji...* op.cit., s. 89.

³³ A. Kuszewska, op.cit., s. 170; M. Adamczyk, K. Baraniuk, op.cit.; J. Maj, *Ewolucja stosunków chińsko-indyjskich w latach pięćdziesiątych XX wieku*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2008, nr 82, s. 155–156; K. Twarowska, *Od Mao Zedonga do Xi Jinpinga: cechy, cele, kierunki i narzędzia zagranicznej polityki gospodarczej Chińskiej Republiki Ludowej*, „Ekonomia Międzynarodowa” 2015, nr 10, s. 52; R. Aidoo, S. Hess, *Non-Interference 2.0: China's Evolving Foreign Policy towards a Changing Africa*, „Journal of Current Chinese Affairs” 2015, t. 44, nr 1, s. 110.

³⁴ M. Adamczyk, *Wyznaczniki ewolucji...* op.cit., s. 89; zob. również: K. Wocheń, *Ekspansja*

Tomasz Widłak pochyłając się w swojej pracy nad problemem chińskiego wkładu w proces tworzenia prawa międzynarodowego, jednocześnie krytycznie odnosi się wobec prób uznania chińskiej inicjatywy za oryginalne rozwiązanie – wskazuje przy tym na bezpośredni związek „pięciu zasad” z funkcjonującymi od wieków w relacjach międzynarodowych zasadami suwerenności państwa i nieingerencji w jego sprawy wewnętrzne, a które jak już wspomniano wcześniej, swój początek wywodzą z ustanowionego w XVIII wieku porządku westfalskiego. Widłak stoi na stanowisku, iż idea owych zasad wyrastała z zimnowojennego porządku świata, w ramach którego „Chińska Republika Ludowa szukała defensywnego oparcia przeciwko zachodniemu i radzieckiemu interwencjonizmowi”³⁵. Trudno nie zgodzić się z powyższym stanowiskiem, warto jednak mieć na uwadze, iż w połowie lat 50. pamięć kraju rozrywanego wojnami wewnętrznymi i najazdami mocarstw, pozostającego jednocześnie w półkolonialnej od nich zależności, musiała być wciąż żywa – większość ówczesnych polityków chińskich miała za sobą nie tylko udział w słynnym „Długim Marszu”, jak i długotrwałe zmagania z japońską ekspansją/agresją (wspieraną początkowo przez mocarstwa zachodnie)³⁶. Zdaniem autorów niniejszego artykułu, dopiero suma tych czynników skłoniła decydentów w Pekinie do poszukiwania takich rozwiązań w prawie międzynarodowym, które zapewniłyby przetrwanie młodemu wciąż jeszcze przecież państwu. Siłą rzeczy, być może nie można uznać Pancha Shila jako oryginalnego wkładu ChRL w rozwój prawa międzynarodowego, ale biorąc pod uwagę sygnalizowany na początku powszechny brak poszanowania zasad suwerenności i nieingerencji, wysiłki Chin na rzecz niejako ich ponownej popularyzacji wśród społeczności międzynarodowej sensu stricto, należy zdaniem autorów uznać za cenną inicjatywę.

W kontekście powyższych refleksji, warto zwrócić uwagę na fakt, iż zasada nieingerencji stała się również ważnym elementem deklaracji końcowej z pierwszego szczytu Ruchu Państw Niezaangażowanych³⁷ w Bandung

firm chińskich jako instrument realizacji polityki zagranicznej Państwa Środka. Rosnąca rola chińskich korporacji w wybranych regionach świata, [w:] China goes global. Rosnące znaczenie Chin na arenie międzynarodowej, red. M. Pietrasiak, T. Kamiński, Łódź 2012, s. 32.

³⁵ T. Widłak, op.cit., s. 18.

³⁶ Zob. J.K. Fairbank, op.cit., s. 246–248, 284–289, 290–307.

³⁷ Zob. szerzej na temat Ruchu: *The non-aligned movement and the Cold War: Delhi-Band-*

w Indonezji³⁸. Wydaje się, iż zaangażowanie Chin w tym zakresie, było niejako próbą odtworzenia podstaw dla pokojowego funkcjonowania państw w środowisku międzynarodowym – równoległą wobec działalności ONZ, w której pracach Pekin z oczywistych względów nie brał w owym okresie udziału³⁹. Z perspektywy czasu wydaje się również, iż były to podwaliny położone pod nieformalną wspólnotę państw o kolonialnej i półkolonialnej przeszłości, będących niejako ofiarami braku poszanowania szeroko pojmowanej zasady nieingerencji⁴⁰. Czas na jej zdyskontowanie przyjdzie dopiero pół wieku później, gdy Chiny będą już jedną z światowych potęg gospodarczych. W międzyczasie stosowne klauzule dotyczące poszanowania suwerenności oraz zasady nieingerencji stały się ważnymi elementami szeregu umów i deklaracji w relacjach z innymi państwami. Odnaleźć je możemy m. in. w ogłoszonym wspólnie ze Stanami Zjednoczonymi tzw. „Komunikacie Szanghajskim” z 1972 roku⁴¹ czy w zawartym z Japonią w 1978 roku Traktacie o Pokoju i Przyjaźni⁴².

Jak już zostało wcześniej wspomniane, doświadczenie ingerencji wielkich mocarstw w sprawy wewnętrzne Cesarstwa podczas „wieku upokorzeń” wciąż wydaje się pozostać żywe w pamięci Chińczyków i tym samym rzutować na postępowanie tego kraju na arenie międzynarodowej. Jak powszechnie wiadomo, Chiny bardzo sceptycznie podchodzą do tzw. „kolorowych rewolucji” czy do kwestii wymuszania poszanowania praw człowieka w innych państwach⁴³. Choć ChRL podpisała szereg między-

ung-Belgrade, red. N. Mišković, H. Fischer-Tiné, N. Boškowska Leimgruber, Londyn–Nowy Jork 2014, passim; G. Arnold, *The A to Z of the non-aligned movement and third world*, Lanham 2010, passim; H. Strydom, *The Non-Aligned Movement and the Reform of International Relations*, „Max Planck Yearbook of United Nations Law Online” 2007, t. 11, nr 1, s. 1–46.

³⁸ M. Adamczyk, *Wyznaczniki ewolucji...*, op.cit., s. 89–90; zob. również: T. Okraska, op.cit., s. 40.

³⁹ Do 1971 roku, gdy na podstawie rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 2758 uznał rząd w Pekinie jako jedynego reprezentanta Chin w Organizacji; E. Mazur-Cieślak, *Casus Tajwanu jako inspiracja metodyczna dla rozwiązywania niektórych konfliktów narodowościowych na terytorium byłego ZSRR*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013, nr 25, s. 59.

⁴⁰ A.W. Ziętek, *Soft power Chińskiej Republiki Ludowej. Soft power z chińską specyfiką*, „Teka Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2010, nr 5, s. 144.

⁴¹ M. Adamczyk, *W kierunku podważenia statusu państwa hegemonicznego: historia stosunków chińsko-amerykańskich do 2010 roku*, „Symbolae Europaeae” 2016, nr 9, s. 49.

⁴² Idem, *Najważniejsze zagadnienia stosunków chińsko-japońskich po II Wojnie Światowej*, „Racja stanu” 2015–2016, nr 2–1 (18–19), s. 71.

⁴³ M. Różalska, *Chińska polityka wobec Iranu oraz jej konsekwencje dla interesów amery-*

narodowych konwencji w tym obszarze, jak chociażby Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych czy Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych (nieratyfikowany)⁴⁴, to wciąż sprzeciwia się interwencjom humanitarnym w celu zapewnienia ich ochrony⁴⁵. W przypadku misji UNAMID (ang. *African Union/United Nations Hybrid Operation in Darfur*; pol. Hybrydowa Operacja Unii Afrykańskiej i Narodów Zjednoczonych w Darfurze)⁴⁶ Chiny miały wymóc na prezydencie Sudanu Umarze al-Baszirze zgodę na rozmieszczenie sił pokojowych, dopiero w obliczu realnej groźby bojkotu odbywających się w 2008 roku Igrzysk Olimpijskich w Pekinie⁴⁷. Równocześnie Państwo Środka ma opory przed szerszym zaangażowaniem się w utrzymanie światowego pokoju i bezpieczeństwa, co jak już wcześniej sygnalizowano jest przecież obowiązkiem całej społeczności międzynarodowej. Jak do tej pory Chiny w ograniczonym stopniu zaangażowały się w rozwiązanie konfliktu na wschodzie Ukrainy⁴⁸, zaś w wojnie przeciwko tzw. Państwu Islamskiemu nie wzięły w ogóle udziału⁴⁹. Godna odnotowania jest natomiast party-

kańskich w regionie Bliskiego Wschodu, [w:] *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Pietrasiak, D. Mierzejewski, Łódź 2012, s. 129.

⁴⁴ *UN Treaty Bodies and China*: <http://www.hrichina.org/en/un-treaty-bodies-and-china> [dostęp: 11.12.2017]; *China: Ratify Key International Human Rights Treaty*, <https://www.hrw.org/news/2013/10/08/china-ratify-key-international-human-rights-treaty> [dostęp: 11.12.2017]; zob. szerzej: S. Sceats, S. Breslin, *China and the International Human Rights System*, Londyn 2012, passim.

⁴⁵ T. Wiślak, op.cit., s. 15.

⁴⁶ *UNAMID*: http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/unamid.php [dostęp: 11.12.2017].

⁴⁷ T. Kamiński, *Klucz do Afryki – czynnik chiński w polityce UE wobec kontynentu afrykańskiego*, [w:] *Azja Wschodnia i Azja południowa w stosunkach międzynarodowych*, red. J. Nakoneczna, J. Zajączkowski, Warszawa 2011, s. 556; K. Kopiasz, *Konflikt w Darfurze: źródła, przebieg, rola społeczności międzynarodowej*, „*Studia Politicae Universitatis Silesiensis*” 2009, nr 4–5, s. 273–274; D.R. Chaudhury, *Non-interference no more the golden rule for rising Chinese aspirations*: <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/non-interference-no-more-golden-rule-for-rising-chinese-aspirations/articleshow/59639996.cms> [dostęp: 11.12.2017].

⁴⁸ Zob. więcej: J. Szczudlik-Tatar, *Chiny wobec wydarzeń na Ukrainie: polityka balansowania*, „*Biuletyn PISM*” 2014, nr 28 (1140), s. 1–2; M. Adamczyk, *Relacje chińsko-ukraińskie i chińsko-rosyjskie na tle postawy Chińskiej Republiki Ludowej wobec Majdanu i aneksji Krymu*, „*Wschodnioznawstwo*” 2015, s. 25–37; idem, *Wojna rosyjsko-ukraińska w Donbasie jako wyzwanie dla chińskiej dyplomacji*, „*Wschodnioznawstwo*” 2016, s. 133–144.

⁴⁹ Jednocześnie w przestrzeni medialnej regularnie pojawiały się informacje odnośnie planowanej, a nawet rzekomo już rozpoczętej interwencji; zob. K. Nimmo, *Chinese Aircraft Carrier Reportedly Docks at Tartus, Syria*: <https://www.infowars.com/chinese-aircraft-carrier-reportedly-docks-at-tartus-syria/> [dostęp: 11.12.2017]; A. Yashar, *Officials: China will join*

cypacja chińskich okrętów w antypirackiej operacji u wybrzeży Afryki⁵⁰ czy w misjach pokojowych ONZ na tym kontynencie⁵¹. Dużo wciąż jednak przemawia za tym, iż chińscy decydenci niczym sto lat temu, nadal obawiają się interwencji zachodnich mocarstw w jednym z niespokojnych regionów swojego kraju, których ludność nie do końca wciąż jeszcze pogodziła się z narzuconymi siłą przed kilkudziesięcioma laty rządami chińskich komunistów (Sinkiang, Tybet czy być może również Hongkong)⁵².

Zasada nieingerencji w chińskiej polityce względem Afryki

Jak sygnalizowano na początku niniejszego opracowania, zasada nieingerencji stała się prawdopodobnie kluczową przyczyną sukcesu chińskiej ekspansji gospodarczej na kontynencie afrykańskim⁵³. Jak celnie zauważa Michał Bogusz: „Na kontynencie nie znosi się niczego bardziej niż wtrącanie się w sprawy wewnętrzne kontynentu mocarstw spoza Afryki”⁵⁴. Czarne Łądy tym samym pełni tu rolę swoistego *case study* w oparciu o który autorzy zamierzają ukazać drugie oblicze zasady nieingerencji – to wynikające z pragmatyzmu chińskich decydentów. W ramach kontaktów z państwami afrykańskimi wielokrotnie odwoływano się do kwestii poszanowania suwerenności i nieingerencji w sprawy wewnętrzne. Wpierw podczas

the war against ISIS: <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/206477> [dostęp: 11.12.2017]; H. Beech, *As More Chinese Fall Victim to Terrorism, Beijing Fumbles for a Response*: <http://time.com/4127764/china-terrorism-chinese-mali-isis/> [dostęp: 11.12.2017].

⁵⁰ Zob. Z. Śliwa, *Marynarka Wojenna Chin w walce z piratami*, „Przegląd Morski” 2010, nr 7 (37), s. 4–11; A. Nitka, *Europejskie tournée chińskich okrętów*, „Nowa Technika Wojskowa” 2015, nr 3 (286), s. 86–92.

⁵¹ J. Czarnocki, *Rola misji pokojowych ONZ w polityce zagranicznej Chin*: <http://www.polska-azja.pl/j-czarnocki-rola-misji-pokojowych-onz-w-polityce-zagranicznej-chin/> [dostęp: 11.12.2017]; L. Patey, A. Day, S. von Einsiedel, *China, Japan, and the Future of UN Peacekeeping*: <https://thedi diplomat.com/2017/07/china-japan-and-the-future-of-un-peacekeeping/> [dostęp: 11.12.2017]; *China's contribution to peacekeeping 'extremely important', says UN peacekeeping chief*, http://www.chinadaily.com.cn/world/2017-07/02/content_29964537.htm [dostęp: 11.12.2017].

⁵² T. Okraska, op.cit., s. 426; M. Adamczyk, *Wyznaczniki ewolucji...* op.cit., s. 90.

⁵³ Idem, *Globalizacja rodem z Chin: nowa jakość w światowej polityce czy utarte schematy?*, [w:] *Szkice z polityki bezpieczeństwa i myśli politycznej*, red. M. Soboń, M. Habowski, G. Tokarz, Poznań 2017, s. 134; A. Krzyżanowska, *Biała Księga Obronności Chin – pokojowe deklaracje i realia*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 20, s. 58.

⁵⁴ M. Bogusz, *Zimbabwe i ChRL – ciąg dalszy trwa*, <https://zawielkimmurem.net/2017/11/16/zimbabwe-i-chrl-ciag-dalszy-trwa/> [dostęp: 11.12.2017].

długiej podróży po Afryce⁵⁵, premier Zhou Enlai na konferencji w Ghanie (w styczniu 1964 roku) ogłosił „pięć zasad” na których oparte mają zostać relacje Państwa Środka z krajami Czarnego Łądu – prócz poszanowania ich suwerenności i unikaniu kategoryzowania, miano również dążyć do pokojowego rozwiązywania sporów i do solidarności oraz jedności narodów Afryki, a także wspierać je w przeciwstawianiu się imperializmowi⁵⁶. Wiele lat później, w 1996 roku, przewodniczący Hu Jintao na szczycie Organizacji Jedności Afrykańskiej mówił o nieingerowaniu w wewnętrzne sprawy krajów kontynentu, a także o promowaniu solidarności i przyjaźni, wzajemnie korzystnej współpracy gospodarczej (wspomniana formuła *win-win*) oraz współdziałaniu na arenie międzynarodowej na rzecz zachowania światowego pokoju⁵⁷. Zasady te zostały powtórzone w 2003 roku w Addis Abebie podczas II szczytu Forum Współpracy Chin – Afryka (*Forum on China–Africa Cooperation*, FOCAC)⁵⁸. Zaś trzy lata później zainaugurowano obchody roku „Chin w Afryce”⁵⁹, zorganizowane z okazji pięćdziesiątej rocznicy nawiązania przez relacji z pierwszym afrykańskim państwem (Egiptem)⁶⁰. Wobec tego już na początku 2006 roku ChRL przedstawiła uaktualnione cztery zasady współpracy z państwami Czarnego Łądu w postaci pokojowego współistnienia, wzajemnie korzystnej współpracy gospodarczej, politycznej współpracy na arenie międzynarodowej oraz deklaracji wsparcia Afryki pomocą rozwojową⁶¹. Choć niewątpliwie brak jest tu bezpośredniego odwołania do zasady suwerenności czy

⁵⁵ D. Large, *Beyond 'Dragon in the Bush': The Study of China–Africa Relations*, „African Affairs” 2008, t. 107, nr 426, s. 49.

⁵⁶ D. Boćkowski, *Chiński smok na Czarnym Łądzie – początek nowej kolonizacji, czy szansa na wielki skok?*, „Olsztyńskie Studia Afrykanistyczne” 2010, t. 1: *Afryka w stosunkach międzynarodowych. Historia, stan badań, perspektywy*, red. B. Ndiaye, P. Letko, s. 241.

⁵⁷ Ibidem, s. 242.

⁵⁸ Ibidem; M. Adamczyk, *Wyznaczniki ewolucji...*, op.cit., s. 90; Zob. szerzej na temat Forum: I. Taylor, *The Forum on China–Africa Cooperation (FOCAC)*, Londyn 2012, passim; *Forum on China–Africa Cooperation: the Politics of Human Resource Development*, red. L. Anshan; F.Y. April, Oksford 2013, passim.

⁵⁹ M. Pitala, *Chiński podbój Afryki – część I: Mocarstwowe ambicje Państwa Środka*, <http://wgospodarce.pl/opinie/6910-chinski-podboj-afryki-czesc-i-mocarstwowe-ambicje-panstwa-srodka> [dostęp: 6.12.2017].

⁶⁰ D.F. Gemechu, *Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec państw Afryki: strategia pięciu zasad*, „Forum Politologiczne” 2008, nr 8, s. 160.

⁶¹ T. Młynarski, *Chiny w Afryce – szansa czy neokolonializm w XXI wieku? Wybrane aspekty chińskiej obecności na kontynencie*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2012, nr 1, s. 25–26.

nieingerencji w sprawy wewnętrzne, to zdaniem Degefe Kebede Gemechu chińska polityka względem Afryki z zasady oparta jest na wspomnianych tu już wielokrotnie „5 zasadach”⁶².

Wydaje się, że o ile pierwszą deklarację z roku 1964, rzeczywiście można uznać za przejaw powodowanych historycznymi doświadczeniami dążeń do znalezienia oparcia w prawie międzynarodowym w obliczu narastającego konfliktu ze Związkiem Radzieckim⁶³, o tyle odwołanie do zasady nieingerencji w kolejnych enuncjacjach to już, zdaniem autorów niniejszej pracy, przejaw pragmatycznego jej wykorzystania w celu osiągnięcia wymiernych korzyści gospodarczych i politycznych. Trudno się tu nie zgodzić ze stanowiskiem Patrycji Fudalej, iż pełni ona w tym momencie rolę kluczowego elementu chińskiej *soft power* i jako taka odpowiada za powodzenie chińskiej ekspansji na kontynencie afrykańskim. Jak już wcześniej wspomniano, Chińczycy w relacjach z krajami Południa kreują się na przywódcę nieformalnej wspólnoty państw rozwijających się i o kolonialnej przeszłości⁶⁴. Jednocześnie Chiny chcą być w powyższych krajach postrzegane jako swoisty „dawca suwerenności” gospodarczej i politycznej⁶⁵. W tym celu Pekin na każdym kroku usilnie stara się podkreślić, iż tym co odróżnia go od krajów Zachodu, jest poszanowanie suwerenności krajów rozwijających się i niełączenie/niewarunkowanie współpracy ekonomicznej z żądaniami politycznych reform⁶⁶. ChRL wyraźnie akcentuje, iż celem jej obecności na kontynencie jest „robienie interesów” a nie narzucanie swojej wizji świata, jak czyni to Zachód (demokratyczne rządy prawa, poszanowanie praw człowieka, zwalczanie korupcji itd.)⁶⁷. Wartym

⁶² D.F. Gemechu, op.cit., s. 160.

⁶³ M. Adamczyk, *Współpraca wojskowa kluczowym elementem relacji między Federacją Rosyjską a Chińską Republiką Ludową*, [w:] *Oblicza współczesnego terroryzmu*, red. G. Libor, 2016, s. 177.

⁶⁴ Jak swego czasu powiedzieć miał były chiński ambasador w Republice Południowej Afryki Liu Guijin: „Nikt nie zrozumie ofiary kolonialnego wyzysku lepiej niż inna ofiara imperializmu”; cyt. za: D. Kopiński, *Ekspansja gospodarcza Chin w Afryce – szansa na rozwój czy początek neokolonizacji?*, [w:] *Afryka na progu XXI wieku Polityka. Kwestie społeczne i gospodarcze*, red. D. Kopiński, A. Żukowski, Warszawa 2009, s. 223.

⁶⁵ M. Górniewicz, *Koncepcja chińskich działań psychologicznych na przełomie XX i XXI wieku*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Agrobiznesu w Łomży” 2014, nr 55, s. 47.

⁶⁶ D.F. Gemechu, op.cit., s. 157; R. Aidoo, S. Hess, op.cit., s. 108; D. Kopiński, op.cit., s. 224–232.

⁶⁷ A.W. Ziętek, op.cit., s. 144; T. Kamiński, op.cit., s. 555; J. Winiecki, *Nowe kolory czarnej*

odnotowania paradoksem w tej sytuacji jest fakt, iż zdecydowana większość przedsiębiorstw będących awangardą chińskiej ekspansji, to firmy państwowe – w odróżnieniu od korporacji z Europy czy USA⁶⁸. Podobnie jak chińskie zaangażowanie gospodarcze, również pomoc rozwojowa niesiona przez ten kraj państwom rozwijającym się, pozbawiona jest typowych dla inicjatyw zachodnich wymagań odnośnie reform w duchu liberalnym, lecz opiera się na zasadzie ingerencji w sprawy wewnętrzne beneficjentów⁶⁹.

Podsumowanie badań

Wraz z zakończeniem wojny trzydziestoletniej (na podstawie traktatów pokojowych podpisanych w Münsterze i Osnabrück) ukształtowała się zasada poszanowania suwerenności, jak i wynikająca z niej zasada nieingerencji w sprawy wewnętrzne innych państw. Jak już sygnalizowano wcześniej, przeszły one w ostatnich dekadach w prawie i *praxis* międzynarodowej długą drogę. Obie zasady, choć powszechnie łamane, po hekatombie II wojny światowej, wraz z uchwaleniem Karty Narodów Zjednoczonych oraz Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów, przekształciły się ostatecznie w normy bezwzględnie obowiązujące. Jednocześnie doświadczenia szeregu krwawych konfliktów o podłożu wewnętrznym (rozpad Jugosławii, ludobójstwo w Rwandzie, wojna domowa w Somalii itd.) wpłynęły na znaczącą zmianę percepcji suwerenności i zasady nieinterwencji – ich obowiązywanie może zostać wyłączone w przypadkach rażącego łamania praw człowieka czy zagrożenia światowego pokoju lub bezpieczeństwa. Choć z europocentrycznego punktu widzenia takie podejście wydaje się ze wszech miar słuszne, to jednak w państwach doświadczonych nie tak dawnym przecież interwen-

Afryki, „Polityka” 2010, nr 13 (2749), s. 32; K. Zajączkowski, *Afryka Subsaharyjska: wyzwanie dla zjednoczonej Europy u progu XXI wieku*, [w:] *Afryka na progu XXI wieku Polityka. Kwestie społeczne i gospodarcze*, red. D. Kopiński, A. Żukowski, Warszawa 2009, s. 192.

⁶⁸ E. Ambukita, *Chińskie inwestycje w Afryce – szanse czy zagrożenie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse. Rynki finansowe. Ubezpieczenia” 2015, nr 74, t. 2, *Mierzenie i ocena wyników przedsiębiorstw*, s. 671.

⁶⁹ T. Kamiński, op.cit., s. 554; W. Nowak, *Azjatycki model pomocy rozwojowej*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy” 2015, nr 43, s. 331; zob. więcej w „Białej Księdze” chińskiej pomocy rozwojowej: *China's Foreign Aid (2014)*, http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986592.htm [dostęp: 13.12.2017].

cjonizmem mocarstw zachodnich, budzi to obawy o swoisty powrót do idei kolonializmu, tym razem pod pretekstem poszanowania praw człowieka i ochrony wolności czy praw politycznych. Współczesne Chiny, w których doświadczenie zachodniego (do tej kategorii zaliczyć należy również w dużej mierze zwesternizowane Cesarstwo Wielkiej Japonii) i w mniejszym stopniu radzieckiego imperializmu jest wciąż żywe, starają się wykorzystać ten strach w celu wzmocnienia swojej pozycji ekonomicznej i politycznej wśród krajów rozwijających się. Choć jak zostało wcześniej wykazane, zasada nieingerencji wciąż ma wpływ na zachowawczy charakter chińskiej polityki zagranicznej (szczególnie w zakresie utrzymania światowego pokoju i bezpieczeństwa), to jednak kluczowym jej celem jest pełnienie funkcji istotnego narzędzia „miękkiej siły” w arsenale Państwa Środka. Jak celnie zauważa Agata Wiktor Ziętek, ChRL starają się być „(...) liderem i orędownikiem interesów państw rozwijających się”⁷⁰ i w oparciu o tę nieformalną wspólnotę realizować swoje partykularne interesy, przy jednoczesnym zachowaniu retoryki „win-win”⁷¹. W tym kontekście zasada nieingerencji staje się również tym, co wyróżnia Chiny na tle byłych mocarstw kolonialnych i jak wykazano, stanowiła do tej pory o sile i sukcesie chińskiej oferty dla krajów rozwijających się.

Warto w tym miejscu zastanowić się, czy Chiny w najbliższym czasie, wzorem innych państw posiadających globalne interesy, odejdą od ścisłego przestrzegania zasady nieingerencji w relacjach z innymi państwami? Wydaje się, że z jednej strony kraj ten nie ma większego wyboru, jeżeli chce nadal poszerzać swoje wpływy. Jak trafnie zauważa Dominik Kopiński, sytuacja w której Pekin będzie musiał wybierać między pryncypialnym trzymaniem się deklarowanych zasad, a obroną własnych zagrożonych aktywów, w dzisiejszych czasach wcale bynajmniej nie należy do kategorii *political fiction*⁷². ChRL już w 2011 roku musiały ewakuować z ogarniętej wojną domową Libii ponad 30 tysięcy własnych obywateli (niewiadomą pozostaje jednak wartość straconych bezpowrotnie w wyniku działań wojennych chińskich inwestycji w tym kraju)⁷³, zaś trzy lata później ponad

⁷⁰ A.W. Ziętek, op.cit., s. 144.

⁷¹ Ibidem.

⁷² D. Kopiński, op.cit., s. 231.

⁷³ J.-P. Cardenal, H. Araújo, *Nieuchronny podbój świata po chińsku*, Katowice 2016, s. 259; K. Wachowska, *Spółeczność międzynarodowa wobec Arabskiej Wiosny w Libii*, „Przegląd Po-

tysiąc Chińczyków musiało uciekać z Iraku przed nadciągającym bojownikami tzw. Państwa Islamskiego⁷⁴. Z drugiej strony ewolucja percepcji zasady nieingerencji wśród chińskich decydentów powoli staje się faktem i co raz trudniej nie zauważyć mniej lub bardziej subtelnych symptomów nadciągającej zmiany. Jak już wspomniano wcześniej, Chiny zaczynają się angażować w wielowymiarowe misje pokojowe ONZ w Afryce, deklarują chęć większego zaangażowania w rozwiązanie konfliktu na Ukrainie⁷⁵ czy wreszcie zajmują bardziej zdecydowane stanowisko względem Korei Północnej⁷⁶. Warto na zakończenie przytoczyć słowa Marcina Kaczmarskiego, który celnie stwierdza, iż „Chiny chętnie naśladują Stany Zjednoczone: próbują na podobnych zasadach kształtować i zmieniać innych, jak również obchodzić reguły, które same stworzyły. Chiny uczą się od Zachodu, jak być mocarstwem i zachowywać się jak mocarstwo”⁷⁷.

Bibliografia

1,300 Chinese workers evacuated to Baghdad from Samarra construction site: <http://www.scmp.com/news/china/article/1541558/over-50-chinese-workers-evacuated-helicopter-amid-iraq-turmoil-state>.

litologiczny” 2014, nr 1, s. 162; W. Rukato, *China's growing interests in Africa; A challenge to 'non-interference'?*, <https://fromafricatochina.com/2016/12/06/chinas-growing-interests-in-africa-a-challenge-to-non-interference/> [dostęp: 13.12.2017].

⁷⁴ *Evacuation plans made for Chinese workers in Iraq*, http://www.chinadaily.com.cn/china/2014-06/20/content_17602496.htm [dostęp: 13.12.2017]; *1,300 Chinese workers evacuated to Baghdad from Samarra construction site*, <http://www.scmp.com/news/china/article/1541558/over-50-chinese-workers-evacuated-helicopter-amid-iraq-turmoil-state> [dostęp: 13.12.2017]; *Stranded Chinese workers in Iraq being evacuated*, <https://www.reuters.com/article/us-iraq-security-china/stranded-chinese-workers-in-iraq-being-evacuated-idUSKBN0F20P720140627> [dostęp: 13.12.2017].

⁷⁵ *Ukraine to expand cooperation with China, Xi willing to help resolve Ukraine crisis*, <https://www.unian.info/politics/1729597-ukraine-to-expand-cooperation-with-china-xi-willing-to-help-resolve-ukraine-crisis.html> [dostęp: 13.12.2017]; *China's Xi says willing to help resolve Ukraine crisis*, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-china/chinas-xi-says-willing-to-help-resolve-ukraine-crisis-idUSKBN1520AN> [dostęp: 13.12.2017].

⁷⁶ J. Szczudlik, *Stanowisko Chin wobec kryzysu północnokoreańskiego*, „Biuletyn PISM”, nr 118 (1560), s. 1–2.

⁷⁷ M. Kaczmarek, *Jedwabna globalizacja. Chińska wizja ładu międzynarodowego*, „Punkt widzenia OSW” 2016, nr 60, s. 24.

- Adamczyk M., *Globalizacja rodem z Chin: nowa jakość w światowej polityce czy utarte schematy?*, [w:] *Szkice z polityki bezpieczeństwa i myśli politycznej*, red. M. Soboń, M. Habowski, G. Tokarz, Poznań 2017.
- Adamczyk M., *Najważniejsze zagadnienia stosunków chińsko-japońskich po II Wojnie Światowej*, „Racja Stanu” 2015–2016, nr 2–1 (18–19).
- Adamczyk M., *Relacje chińsko-ukraińskie i chińsko-rosyjskie na tle postawy Chińskiej Republiki Ludowej wobec Majdanu i aneksji Krymu*, „Wschodnioznawstwo” 2015.
- Adamczyk M., *W kierunku podważenia statusu państwa hegemonicznego: historia stosunków chińsko-amerykańskich do 2010 roku*, „Symbolae Europaeae” 2016, nr 9.
- Adamczyk M., *Wojna rosyjsko-ukraińska w Donbasie jako wyzwanie dla chińskiej dyplomacji*, „Wschodnioznawstwo” 2016.
- Adamczyk M., *Współpraca wojskowa kluczowym elementem relacji między Federacją Rosyjską a Chińską Republiką Ludową*, [w:] *Oblicza współczesnego terroryzmu*, red. G. Libor, s. I, 2016.
- Adamczyk M., *Wyznaczniki ewolucji chińskiej polityki zagranicznej zawarte w „Białej Księdze Obrony” (2014)*, „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nauki Społeczne” 2017, nr 18.
- Adamczyk M., Baraniuk K., *Wywiad jako instrument chińskiej polityki zagranicznej – przyczynek do badań*, „Studia Orientalne” 2017, nr 1 (11).
- Aidoo R., Hess S., *Non-Interference 2.0: China's Evolving Foreign Policy towards a Changing Africa*, „Journal of Current Chinese Affairs” 2015, t. 44, nr 1.
- Alden C., *China in Africa: Partner, Competitor Or Hegemon?*, Londyn–Nowy Jork 2007.
- Ambukita E., *Chińskie inwestycje w Afryce – szanse czy zagrożenie*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse. Rynki finansowe. Ubezpieczenia” 2015, nr 74, t. 2: *Mierzenie i ocena wyników przedsiębiorstw*.
- Arnold G., *The A to Z of the non-aligned movement and third world*, Lanham 2010.
- Beech H., *As More Chinese Fall Victim to Terrorism, Beijing Fumbles for a Response*, <http://time.com/4127764/china-terrorism-chinese-mali-isis/>.
- Boćkowski D., *Chiński smok na Czarnym Lądzie – początek nowej kolonizacji, czy szansa na wielki skok?*, „Olsztyńskie Studia Afrykanistyczne”

- 2010, t. 1: *Afryka w stosunkach międzynarodowych. Historia, stan badań, perspektywy*, red. B. Ndiaye, P. Letko.
- Bogusz M., *Zimbabwe i ChRL – ciąg dalszy trwa*: <https://zawielkimmur.net/2017/11/16/zimbabwe-i-chrl-ciag-dalszy-trwa/>.
- Cardenal J., Cardenal P., Araújo H., *Nieuchronny podbój świata po chińsku*, Katowice 2016.
- Chaudhury D.R., *Non-interference no more the golden rule for rising Chinese aspirations*: <https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/non-interference-no-more-golden-rule-for-rising-chinese-aspirations/articleshow/59639996.cms>.
- China into Africa: Trade, Aid, and Influence*, red. R.I. Rotberg, Waszyngton 2008.
- China's Foreign Aid (2014)*, http://english.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986592.htm.
- China's contribution to peacekeeping 'extremely important,' says UN peacekeeping chief*: http://www.chinadaily.com.cn/world/2017-07/02/content_29964537.htm.
- China's Initiation of the Five Principles of Peaceful Co-Existence*: http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18053.shtml.
- China: Ratify Key International Human Rights Treaty*, <https://www.hrw.org/news/2013/10/08/china-ratify-key-international-human-rights-treaty>.
- China's Xi says willing to help resolve Ukraine crisis*: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-china/chinas-xi-says-willing-to-help-resolve-ukraine-crisis-idUSKBN1520AN>.
- Cianciara A., *Operacje pokojowe*, [w:] *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, red. A. Florczak, A. Lisowska, Wrocław 2014.
- Ciechanowicz-McLean J., *Prawo i polityka ochrony środowiska*, Warszawa 2015.
- Czaja J., *Interwencje humanitarne: aspekty prawne i polityczne*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2006–2007, nr 3–4.
- Czaja J., Świat ONZ – upadek czy nowe szanse?, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2005, nr 1 (2).
- Czarnocki J., *Rola misji pokojowych ONZ w polityce zagranicznej Chin*:

- <http://www.polska-azja.pl/j-czarnocki-rola-misji-pokojowych-onz-w-polityce-zagranicznej-chin/>.
- Domagała A., *Interwencje humanitarne* [w:] *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, red. A. Lisowska, A. Florczak, Wrocław 2014.
- Ehrlich L., *Prawo narodów*, Kraków 1947.
- Evacuation plans made for Chinese workers in Iraq*, http://www.chinadaily.com.cn/china/2014-06/20/content_17602496.htm.
- Fairbank J.K., *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Warszawa–Gdańsk 2004.
- Firmanty Ł., *Afryka we współczesnej polityce Chińskiej Republiki Ludowej*, Toruń 2013.
- Forum on China-Africa Cooperation: the Politics of Human Resource Development*, red. L. Anshan; F.Y. April, Oksford 2013.
- Fukuyama F., *Koniec historii*, Poznań 1996.
- Gawłowicz I., *Międzynarodowe prawo dyplomatyczne – wybrane zagadnienia*, Warszawa 2011.
- Gemechu D.E., *Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec państw Afryki: strategia pięciu zasad*, „Forum Politologiczne” 2008, nr 8.
- Górniewicz M., *Koncepcja chińskich działań psychologicznych na przełomie XX i XXI wieku*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Agrobiznesu w Łomży” 2014, nr 55.
- Kaczmarski M., *Jedwabna globalizacja. Chińska wizja ładu międzynarodowego*, „Punkt widzenia OSW” 2016, nr 60.
- Kagan R., *Powrót historii i koniec marzeń*, Poznań 2009.
- Kamiński T., *Klucz do Afryki – czynnik chiński w polityce UE wobec kontynentu afrykańskiego*, [w:] *Azja Wschodnia i Azja południowa w stosunkach międzynarodowych*, red. J. Nakonieczna, J. Zajączkowski, Warszawa 2011.
- Kopiasz K., *Konflikt w Darfurze: źródła, przebieg, rola społeczności międzynarodowej*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2009, nr 4–5.
- Kopiński D., *Ekspansja gospodarcza Chin w Afryce – szansa na rozwój czy początek neokolonizacji?*, [w:] *Afryka na progu XXI wieku Polityka. Kwestie społeczne i gospodarcze*, red. D. Kopiński, A. Żukowski, Warszawa 2009.
- Krzyżanowska A., *Biała Księga Obronności Chin – pokojowe deklaracje i realia*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr 20.

- Kuszeńska A., *Stanowisko Chin wobec indyjsko-pakistańskiego konfliktu o Kaszmir w latach 1949–2011*, [w:] *China goes global. Rosnące znaczenie Chin na arenie międzynarodowej*, red. M. Pietrasiak, T. Kamiński, Łódź 2012.
- Kwiecień R., *Interwencja zbrojna a naruszenie suwerenności państwa w prawie międzynarodowym*, „Sprawy Międzynarodowe” 2004, nr 1.
- Large D., *Beyond ‘Dragon in the Bush’: The Study of China–Africa Relations*, „African Affairs” 2008, t. 107, nr 426.
- Maj J., *Ewolucja stosunków chińsko-indyjskich w latach pięćdziesiątych XX wieku*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica” 2008, nr 82.
- Marszałek M., *Działania Unii Europejskiej w systemie reagowania kryzysowego*, [w:] *System reagowania kryzysowego Unii Europejskiej. Struktura, charakter, obszary*, red. J. Gryz, Toruń 2009.
- Mazur-Cieślak E., *Casus Tajwanu jako inspiracja metodyczna dla rozwiązania niektórych konfliktów narodowościowych na terytorium byłego ZSRR*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2013, nr 25.
- Młynarski T., *Chiny w Afryce – szansa czy neokolonializm w XXI wieku? Wybrane aspekty chińskiej obecności na kontynencie*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2012, nr 1.
- Mosher S.W., *Hegemon: Droga Chin do dominacji*, Warszawa 2007.
- Nimmo K., *Chinese Aircraft Carrier Reportedly Docks at Tartus, Syria*: <https://www.infowars.com/chinese-aircraft-carrier-reportedly-docks-at-tartus-syria/>.
- Nitka A., *Europejskie tournée chińskich okrętów*, „Nowa Technika Wojskowa” 2015, nr 3 (286).
- Nowak W., *Azjatycki model pomocy rozwojowej*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy” 2015, nr 43.
- Okraska T., *Konflikt ukraiński w kontekście relacji między Federacją Rosyjską a Chińską Republiką Ludową*, [w:] *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, prawne, gospodarcze oraz społeczne*, red. K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk, Katowice 2015.
- Okraska T., *Spór graniczny między Chińską Republiką Ludową a Republiką Indii*, „Pisma Humanistyczne” 2013, nr 9.
- Patey L., Day A., Einsiedel von S., *China, Japan, and the Future of UN Pe-*

- acekeeping*, <https://thediplomat.com/2017/07/china-japan-and-the-future-of-un-peacekeeping/>.
- Pietrasiak M., Dacyszen W., *Regionalny aspekt historii stosunków rosyjsko-chińskich*, Łódź 2012.
- Pitala M., *Chiński podbój Afryki*, cz I: *Mocarstwowe ambicje Państwa Środka*, <http://wgospodarce.pl/opinie/6910-chinski-podboj-afryki-czesc-i-mocarstwowe-ambicje-panstwa-srodka>.
- Raczyński R., *Suwerenność – bezpieczeństwo – prawa człowieka*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, 2015, t. XII.
- Rotfeld A.D., *Nowy akt polityczny dla Narodów Zjednoczonych na XXI wiek: w poszukiwaniu nowych odpowiedzi*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2005, nr 1 (2).
- Różalska M., *Chińska polityka wobec Iranu oraz jej konsekwencje dla interesów amerykańskich w regionie Bliskiego Wschodu*, [w:] *Chiny w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Pietrasiak, D. Mierzejewski, Łódź 2012.
- Rudzki K., *Organizacja Narodów Zjednoczonych*: <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/teksty-zrodlowe/przemowienia/870>.
- Rukato W., *China's growing interests in Africa; A challenge to 'non-interference'?*, <https://fromafricatochina.com/2016/12/06/chinas-growing-interests-in-africa-a-challenge-to-non-interference/>.
- Sceats S., Breslin S., *China and the International Human Rights System*, Londyn 2012.
- Shaw M.N., *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 2011.
- Sozański J., *Prawo traktatów: zarys współczesny*, Warszawa–Poznań 2009.
- Stempień M., *Recepcja instytucji zachodnich jako realizacja drogi przodków – analiza Edyktu o imitowaniu konstytucjonalizmu z 1906 r.*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2014, nr 6.
- Stojek J., *Wyraz nowej dyplomacji ChRL w państwach Południa na przykładzie Afryki*, <http://www.psz.pl/117-polityka/wyraz-nowej-dyplomacji-chrl-w-panstwach-poludnia-na-przykladzie-afryki>.
- Stranded Chinese workers in Iraq being evacuated*, <https://www.reuters.com/article/us-iraq-security-china/stranded-chinese-workers-in-iraq-being-evacuated-idUSKBN0F20P720140627>.
- Strydom H., *The Non-Aligned Movement and the Reform of International*

- Relations*, „Max Planck Yearbook of United Nations Law Online” 2007, t. 11, nr 1.
- Szczudlik J., *Stanowisko Chin wobec kryzysu północnokoreańskiego*, „Biuletyn PISM” nr 118 (1560).
- Szczudlik-Tatar J., *Chiny wobec wydarzeń na Ukrainie: polityka balansowania*, „Biuletyn PISM” 2014, nr 28 (1140).
- Szpak A., *Niektóre aspekty prawne interwencji humanitarnej*, „Studia Iuridica Toruniensia”, t. III, red. K. Kamińska, Toruń 2006.
- Śliwa Z., *Marynarka Wojenna Chin w walce z piratami*, „Przegląd Morski” 2010, nr 7 (37).
- Taylor I., *The Forum on China-Africa Cooperation (FOCAC)*, Londyn 2012.
- The non-aligned movement and the Cold War: Delhi-Bandung-Belgrade*, red. N. Mišković, H. Fischer-Tiné, N. Boškowska Leimgruber, Londyn–Nowy Jork 2014.
- Twarowska K., *Od Mao Zedonga do Xi Jinpinga: cechy, cele, kierunki i narzędzia zagranicznej polityki gospodarczej Chińskiej Republiki Ludowej*, „Ekonomia Międzynarodowa” 2015, nr 10.
- Ukraine to expand cooperation with China, Xi willing to help resolve Ukraine crisis*, <https://www.unian.info/politics/1729597-ukraine-to-expand-cooperation-with-china-xi-willing-to-help-resolve-ukraine-crisis.html>.
- UNAMID, http://www.unic.un.org.pl/misje_pokojowe/unamid.php.
- UN Treaty Bodies and China*, <http://www.hrichina.org/en/un-treaty-bodies-and-china>.
- Wachowska K., *Spółeczność międzynarodowa wobec Arabskiej Wiosny w Libii*, „Przegląd Politologiczny” 2014, nr 1.
- Widłak T., *Prawo międzynarodowe z perspektywy Chin*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2013, nr 3.
- Winiecki J., *Nowe kolory czarnej Afryki*, „Polityka” 2010, nr 13 (2749).
- Wocheń K., *Ekspansja firm chińskich jako instrument realizacji polityki zagranicznej Państwa Środka. Rosnąca rola chińskich korporacji w wybranych regionach świata*, [w:] *China goes global. Rosnące znaczenie Chin na arenie międzynarodowej*, red. M. Pietrasiak, T. Kamiński, Łódź 2012.

- Yashar A., *Officials: China will join the war against ISIS*, <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/206477>.
- Zajączkowski K., *Afryka Subsaharyjska: wyzwanie dla zjednoczonej Europy u progu XXI wieku*, [w:] *Afryka na progu XXI wieku Polityka. Kwestie społeczne i gospodarcze*, red. D. Kopiński, A. Żukowski, Warszawa 2009.
- Ziętek A.W., *Soft power Chińskiej Republiki Ludowej. Soft power z chińską specyfiką*, „Teka Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2010, nr 5.

The principle of non-interference in another country internal affairs and its role in People's Republic of China foreign policy

Abstract

This essay is an attempt to elaborate the role of state sovereignty and the resulting principle of non-interference in the law and practice of international relations. Authors undertook an attempt to map out the course of the evolutionary process of changing the perception of these rules and the relationship between the concept of state sovereignty and the principle of non-interference in the light of the most important acts of international law. Authors found a need to answer the question about whether and when interference in another country policy is legally and actually permissible. Moreover the goal of the article is to describe and to explain the role of non-interference principle in China's foreign policy after year 1949. In order to achieve the stated assumption, authors analyze its historical determinant (dated back to the mid of nineteenth century) and also following, after the end of World War II, process of seeking support in international law, in face of two imperialism, which were adversarial to each other. Authors also consider the reasons for China's economic success in Africa in the context of the principle of non-interference, to finally move into the issue regarding the evolution of the sovereignty perception and non-interference policy among Chinese decision-makers.

Keywords: sovereignty, principle of non-interference, international law, China, Africa, soft power

Принцип невмешательства и его место во внешнеполитической стратегии Китайской Народной Республики

Абстракт

В данной статье обсуждается роль государственного суверенитета и вытекающий из этого принцип невмешательства во внутренние дела другой страны в международном праве и практике международных отношений. Анализируется эволюция восприятия этих принципов, а также связь между концепцией государственного суверенитета и принципом невмешательства в свете важнейших актов международного права. Авторы хотят ответить на вопрос о том, допустимо ли, с юридической точки зрения, вмешательство в политику другого государства и в каких случаях. Целью статьи является описание и объяснение роли принципа невмешательства во внешней политике Китая после 1949 года. С этой целью авторы изучили исторические предпосылки (до середины XIX века), а также процесс поиска поддержки в международном праве в лице двух враждебных империалистических государств после окончания Второй мировой войны. Авторы также рассматривают причины экономического успеха Китая в Африке в контексте принципа невмешательства и эволюцию восприятия суверенитета и невмешательства между китайскими политиками.

Ключевые слова: суверенитет, принцип невмешательства, международное право, Китай, Африка, мягкая сила

mgr Marcin Adamczyk
Instytut Studiów Międzynarodowych
Zakład Studiów nad Bezpieczeństwem
ul. Koszarowa 3
51-149 Wrocław
marcin.amadeusz.adamczyk@gmail.com

mgr Magdalena Debita
Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Katedra Doktryn Politycznych i Prawnych
ul. Uniwersytecka 22/26
50-145 Wrocław
magdalena.debita@uwr.edu.pl